

medida que este último término indicaría más bien una relación multidireccional entre numerosos países» (p. 56).

Referencias bibliográficas.

RUIZ OLABUÉNAGA, J.I. y otros (1998). «McDonalitzación Juvenil». En *La juven-*

tud liberta: género y estilos de vida de la juventud urbana española. Bilbao: Fundación BBV, p. 137-160.

Vidal Díaz de Rada
Universidad Pública de Navarra
Departamento de Sociología

MARÍA JESÚS IZQUIERDO
El malestar en la desigualdad
Madrid: Cátedra, 1998

És de sobres sabut, si ens emparem en les teories de la recepció o en la perspectiva hermenèutica, que en el precís moment que hom comença a parlar, a escriure sobre una obra, l'obra deixa de ser ella mateixa i n'esdevé una altra de diferent, de la mateixa manera que qui parla sobre l'obra, comença també a transformar-se a partir del precís instant que entra en el text i es deixa afectar per ell. Per aquesta raó, doncs, puc avançar que el referent del que jo pugui dir en aquesta recensió no està només en la obra escrita per la María Jesús Izquierdo sinó que té un context discursiu i extradiscursiu concrets, i que el «jo» que encarna el subjecte de l'enunciació que aquí escriu no és tampoc el mateix que era abans d'endinsar-se en el treball fet per l'autora.

Fet aquest preàmbul, que només pretén mostrar el sentit que dono a aquest exercici de recensió, més enllà d'una anàlisi, una síntesi, una lectura positiva o una descripció de l'obra, i per tant, sentit més proper a un mer exercici de diàleg o intercanvi i interrelació amb el text, iniciaré aquesta conversa discussió amb el *Malestar en la desigualdad*, de María Jesús Izquierdo.

El sentiment primer que m'inspira aquest treball i que apareix amb més

sentit és el de trobar-me davant un text acadèmic «políticament incorrecte» vers diferents àmbits. Però abans d'entrar en els diferents àmbits, diré que utilitzo el terme «políticament incorrecte» per referir-me a una actitud d'insubmissió i d'inconformisme en relació amb determinats corrents establerts dins del pensament científic i del pensament feminista, aplicat al que ens ocupa, que és la comprensió i l'acció vers la desigualtat. Actitud que no es pot entendre com a resposta reactiva a l'establert, ja que sabem que la reacció sempre implica la (re)construcció d'una nova «correcció política» que té nous efectes de submissió, i aquest no és el cas d'aquesta obra.

Bé, obra políticament incorrecta pel que fa a dos contextos, els «contextos discursius de la ciència positiva» i els «contextos discursius politicofeministes» —utilitzo el plural en tots dos casos pel fet que tots dos contextos o àmbits es presenten sota diferents versions en el moment actual. Començarem pel primer. És sabut que la ciència entesa com a positiva ha rebut ja força crítiques (les postestructuralistes), algunes de les quals provenen o són reforçades per moviments socials com el feminisme, però això no treu que molts treballs acadè-

mics feministes hagin heretat aspectes del positivisme, la qual cosa minva la seva potència crítica. Em refereixo concretament a la parcel·lació disciplinària i a la fragmentació de la realitat social en diferents objectes, que continua inspirant molts dels treballs sobre la desigualtat de gènere (les dones i la filosofia, les dones i la història, les dones i la psicologia, i la medicina, i l'antropologia, i..., etc.) una reproducció infinita de les barreres disciplinàries. Doncs bé, al meu parer, aquesta obra és una proposta seriosa d'introduir la transdisciplinarietat i per tant no s'hi respira un plantejament reduccionista o una defensa del territori disciplinari, sinó tot el contrari. S'hi projecta un *model complex de realitat social* que escapa de les relacions de competitivitat de les diferents disciplines —cosa que obliga necessàriament a deixar portes obertes a través del plantejament que s'hi fa—. Efectivament, crec que això pot ser viscut pel lector o la lectora com una envestida a la institució social de la ciència moderna, ja sigui en la seva versió més clàssica o en la més «postmoderna». Per tot això diria que és «políticament incorrecta» en l'àmbit del món científic.

El segon context en el qual crec que apunta aquest treball d'una manera «políticament incorrecta» és el context discursiu políticofeminista. I aquí es pot dir que la María Jesús és capaç de fer trontollar aspectes centrals tant del que s'ha anomenat «feminisme de la igualtat» —força criticat però també força present en l'àmbit institucional—, com del «feminisme de la diferència» —en les seves darreres versions: «ètica de la cura», «autoritat femenina», «ordre simbòlic de la mare»— com del feminisme més postmodern o postfeminista com alguns i algunes l'anomenen.

Però amb això no vull dir, en absolut, que a través de la seva anàlisi l'autora faci una invalidació monolítica d'aquestes postures i en construeixi una de

nova, sinó que considero que alhora que fa una anàlisi crítica recull aspectes bàsics de cadascuna, reconeix que les necessita per articular els elements als quals apunta, però no es deixa atrapar per cap dels paranyes que cadascuna d'aquestes tradicions feministes construeix. L'autora refuta les conseqüències indesitjables o els efectes perversos que tota proposta sociopolítica implica quan oblidada que el seu sentit és relatiu a un context psicosocial concret i que, per tant, és sempre una proposta parcial i situada (subratllo aquesta darrera apreciació com a pròpia, potser l'autora no hi estarà d'acord!).

Pel que fa al feminisme de la igualtat, crec que a través del llibre es posa clarament de manifest que el mecanisme de la mobilitat social que aquesta tradició proposa com a alternativa al problema de la desigualtat psicosocial és fallaç. Sabem que la mobilitat social, més que canviar la situació, el que fa és perpetuar-la, això sí, recol·locant els diferents actors en diferents posicions de l'estructura social. Amb la mobilitat social, algunes dones poden aconseguir efectivament posicions privilegiades i viure amb certa «dignitat», però quin és el cost per a les altres dones (d'altres cultures, altres condicions socials, etc.)? i el cost per als altres col·lectius deprivats?, i quin és el nou model de relació entre els gèneres que emergeix a partir d'aquesta mobilitat?

Suposa la mobilitat social algun canvi en la història de la discriminació/desigualtat de gènere, o continua essent més del mateix? O, pitjor encara, la mobilitat social dibuixa un *fals escenari* en el qual la sensació de canvi és present, l'efecte del qual és baixar la rereguarda o la vigilància i col·locar les dones, o qualsevol altre grup minoritari, en una condició de més vulnerabilitat. En totes aquestes qüestions, la María Jesús apunta respostes i posicionaments clars, sense reduir la complexitat del tema, assenyalant els

límits i les virtuts de cadascuna de les possibles respostes.

Una altra fractura profunda que considero que aquest text aconsegueix traçar és en relació amb la vàlua i amb el concepte de raó i d'ésser humà racional, entesa la racionalitat tal com ha estat conceptualitzada durant els dos segles de modernitat que hem recorregut. El feminisme de la igualtat va ser un fill —no pas una filla— engendrat en plena modernitat, i com a tal vehicula aquesta herència. La noció de raó hi és central i la seva naturalesa dominantadora contamina qualsevol acció que es despregui d'aquest moviment. Maria Jesús exposa clarament que el feminisme de la igualtat no és una eina vàlida per combatre i transformar la vida social desigual entre homes i dones, i que en el seu lloc el que cal és debilitar les bases que sustenten aquesta mena d'estructura social desigualtaria que s'encarna en els individus concrets.

En efecte, aquesta obra ens recorda continuament a través del seu desenvolupament, i ho fa servint-se de moltes il·lustracions pràctiques i concretes, anant més enllà de la mera anàlisi intel·lectual —la qual cosa fa més gran el seu mèrit—, *que de la raó no ens en podem fiar, que la raó ens pot confondre absolutament, i que la realitat social i la fantasia són difícilment discriminables mitjançant la raó*. A través de la raó posem bastons a la roda del benestar comú, però no ens acabem de creure que estem fent tal cosa. Se'n conclou, doncs, que la fe que dipositem en la raó i en el discurs racional no té precedents, és molt més forta del que ha estat qualsevol altra religió.

I, certament, des del feminisme de la igualtat es va fer una crida a les dones perquè la raó substituís en tot moment al seu antecedent, anomenat «l'emoció», en qualsevol àmbit del quotidià, des del laboral passant pel personal fins al del sexe. Això ha dut algunes dones, les que desitjaven realment transformar les rela-

cions de gènere, a un punt sense retorn a partir del qual es pot treballar un canvi de subjectivitat, i ha dut a un simulacre (del qual no en coneixem encara totes les conseqüències, però sí algunes com ara l'anorèxia i la bulímia, l'ús creixent de l'enginyeria estètica, l'augment de la reproducció assistida, etc.) en les que anhelaven només pujar en l'escala social amb l'objectiu d'amagar qualsevol aspecte vulnerable.

Quins són els elements als quals apunta la Maria Jesús per confrontar aquest punt? Potser no està del tot formalitzada una proposta, però des del meu punt de vista la implicació del que sí que es formalitza és força clara —no sé si aquí la pròpia autora s'hi reconeixerà—. Perquè sí, tal com diu l'autora, l'acció humana resulta poc transparent per al propi ésser humà que l'executa; si som capaços d'anar en contra dels nostres propis projectes per la força pertorbadora de l'inconscient, ens cal introduir canvis en aquesta condició. I tindrem una condició diferent quan puguem reconèixer la nostra dependència i la necessitat d'establir un vincle amb l'altre.

La dependència i el vincle, doncs, són un bon instrument per augmentar el control de la nostra vida, tant individual com col·lectiva, i per augmentar els graus de llibertat de la nostra acció, així com per aproximar-nos a condicions més igualitàries. Per tant, en aquest punt crec que la proposta que llança la Maria Jesús és la de la relació, del vincle i de l'aliança amb l'altre. Ara, això sí, una relació no construïda en base a complicitats borroses, indiferenciació o narcisisme primari, sinó en base a solidaritats recíproques i projectes construïts conjuntament i continuadament.

Però, malgrat que la relació sigui un element important al qual apunta l'autora, que no sembli que la Maria Jesús s'està apropant a allò que s'ha anomenat darrerament el pensament de «l'èti-

ca de la cura» ni als estudis sobre «l'autoritat femenina», ni als treballs basats en «l'ordre simbòlic de la mare», treballs que podem interpretar com les darreres versions del feminisme de la diferència. No res més lluny d'això. I és per aquestes raons que, afegides a les anteriors, persisteix en mi la idea d'interpretar com a principal valor d'aquesta obra el fet d'atrevir-se a ser «políticament incorrecta».

Per la Maria Jesús *l'elogi a la diferència* de la dona en el discurs polític quan substitueix la lluita contra la desigualtat (postura que ha pres certa força actualment en l'àmbit acadèmic), converteix la misèria resultant de la història de la discriminació entre els gèneres en una virtut. Aquest dispositiu que condueix a *positivitzar allò que és femení* (posat en pràctica pel feminisme de la diferència), quan se sap que la genealogia del que és femení està profundament marcada per la dominació i el poder, suggereix a l'autora la presència d'una *necessitat molt forta de reconeixement per part de les dones que ho practiquen*. Necessitat que pot ser interpretada com un símptoma de subjectivitat estigmatitzada i no com a indicatiu d'un projecte social de canvi i en positiu. En aquesta «operació pseudoracional» la raó ens estaria jugant una mala passada, i ens portaria a confondre realitat social amb fantasia, la realitat social d'allò que som les dones històricament construïdes amb la fantasia individual i/o col·lectiva d'allò que ens agrada ser.

Però tampoc no s'apunta en aquesta obra al postfeminisme en un sentit més deconstruccionista, més relativista i més optimista en relació amb el canvi social, que suposaria apuntar directament a la deconstrucció cultural del sistema sexe/gènere. L'autora insisteix en el fet que *el canvi i la transformació social són força difícils* —encara que no impossibles—, perquè les condicions sociohistòriques s'inscriuen, *s'encarnen en l'aspecte físic*, en l'aspecte biològic que ens cons-

titueix (desig, necessitat, etc.). I sabem que l'aspecte biològic és de transformació lenta i costosa.

Per tant, ni igualtat ni diferència, ni deconstrucció en un sentit radical, sinó similitud (per això incorrecció política!). L'ètica de la similitud es planteja en el sentit que no és la raó sinó el patiment la base per construir un ésser humà universal, que permeti la vinculació amb l'altre —qualsevol altre— per similitud/identificació. En aquest sentit, l'autora assenyalava que les diferències tradicionals (de cultura, edat, gènere, etc.) no són importants quan se les compara amb el dolor i la humiliació que suposa la desigualtat.

Després d'aquest trajecte politicoacadèmic o academicopolític però bàsicament «incorrecte», ¿com hem d'afrontar la desigualtat social en general i la de gènere en particular, segons ens planteja Maria Jesús?

En aquesta obra es parteix de la conclusió bàsica, derivada de tot el que s'ha anat dient, que som subjectes agents, constructors de realitat, per una banda. I, per l'altra, que els nostres desigs han estat produïts per una societat desigualitària, malgrat que els puguem vestir amb bones intencions. *El canvi social passa, doncs, necessàriament pel canvi dels nostres desigs*. Arribats en aquest punt, la Maria Jesús ens convida, ens incita, a fer la construcció col·lectiva de *desigs desitjables*. Desigs de *segon ordre* que passin a substituir els de primer ordre, entre els quals hi podem trobar el desig de mobilitat social (fem. de la igualtat) i el desig de fusió en la relació (fem. de la diferència) i tots aquells que contribueixen a perpetuar la desigualtat. La llei del desig, pròpia de la societat desigualitària, ha de ser substituïda pel desig de llei si de veritat aspirem a una societat amb menys humiliació i menys patiment.

Però el problema que se'ns presenta és que la llei no ens pot orientar mitjançant la repressió o la imposició, sinó

que tots i totes ens hi hem de sentir vinculats i vinculades. Per això, la capacitat de *reflexivitat* i l'existència d'unes *condicions que permetin de posar-la en pràctica* es converteixen en elements imprescindibles per al canvi social. Potser, en aquest sentit, sento que aquesta obra fila molt prim en l'explicació de com es manté l'ordre social, i per això ressalta molts dels obstacles del canvi social.

Però compte, no hem de confondre

ni reduir la reflexivitat a l'autoanàlisi, sinó a *l'heteroanàlisi*, si ens emparem en el fil argumentatiu d'aquest laboratori, profund, compromès i provocatiu treball que ha dut a terme la María Jesús.

Margot Pujal i Llombart

Unitat de Psicologia Social

Facultat de Psicologia

Universitat Autònoma de Barcelona